

LÉVI-STRAUSS I LA CONTROVÈRSIA SOBRE LA DIVERSITAT HUMANA

Wiktor STOCZKOWSKI

Claude Lévi-Strauss va considerar sempre que les grans doctrines filosòfiques i religioses de la tradició occidental no havien fet prou esforç per pensar la diversitat de les cultures humanes. Per comptes d'acceptar la diversitat la pluralitat de tradicions, costums i creences com un fenomen sà i normal, tenim tendència a reaccionar davant la diferència cultural amb una mena de repulsió espontània que pot prendre formes certament variades, de vegades sofisticades i fins i tot reprimides, però que testimonien totes la dificultat que sentim per fer la diversitat intel·ligible i acceptable. Una de les missions que C. Lévi-Strauss atorga a l'antropologia és la d'explicar la diferència cultural i ajudar-nos a veure en ella una cosa diferent a una monstruositat indignant o a un insuportable escàndol.

Malgrat que la reflexió sobre aquest problema central apareix en filigrana en tota l'obra de C. Lévi-Strauss, trobà la seva expressió més explícita i significativa en dues publicacions destinades al gran públic que aborden aquest tema en la seva relació amb la qüestió del racisme: RAÇA I HISTÒRIA (1952) i RAÇA I CULTURA (1971). Nascuts d'un diàleg amb la doctrina de la Unesco, ambdós textos conegueren recepcions fortament contrastades. Mentre el primer va rebre una acollida molt favorable i acabà essent un clàssic de la literatura antiracista, el segon va aixecar tot un escàndol i esdevingué objecte de crítiques que li retreien una proximitat imperdonable a les posicions neoracistes de l'extrema dreta.

Aquestes vicissituds testimonien no tan sols una evolució del pensament de C. Lévi-Strauss, sinó també i sobretot les transformacions profundes que la nostra visió de la diversitat cultural ha conegut al llarg de mig segle.

Després del nazisme i de la *Shoah*, una de les prioritats per als països victoriosos de la 2ª Guerra mundial fou la de deslegitimar la ideologia de la desigualtat de les races. La Unesco, creada aleshores, fou encarregada de promoure les idees anteriorment combatudes pel nazisme: la unitat de l'espècie humana, el caràcter arbitrari de les classificacions racials, la igualtat dels humans, la propensió a la cooperació amb els seus congèneres com un instint natural de l'home, enfrontant aquesta concepció a la teoria de la «guerra inevitable entre les races» que el nazisme havia convertit en el seu dogma. Aquest era el principal missatge de la Declaració de la Unesco sobre la raça, publicada l'any 1950.

EN ELS FONAMENTS DEL RACISME: L'EXPLOSIÓ DEMOGRÀFICA

En l'estela d'aquest text, aparegueren ràpidament diversos fulletons destinats al gran públic, concebuts per la *Divisió per l'estudi de la raça* de la Unesco com instruments d'una «ofensiva educativa». RAÇA I HISTÒRIA constitueix la contribució de C. Lévi-Strauss. La Unesco li demanà que expliqués com era possible explicar les diferències culturals sense usar l'argument de les diferències biològiques. C. Lévi-Strauss s'hi va posar amb ganes. El seu text es proposà omplir una llacuna important de la doctrina antiracista de la Unesco. De res serveix, observa C. Lévi-Strauss, constatar que cap dada biològica no corrobora la idea de la desigualtat entre les races, si no ens dediquem també a analitzar la de la desigualtat — o de la diversitat — de les cultures humanes que li està estretament associada en la mentalitat de la gent. Perquè el sentit comú segueix creient que no totes les societats són capaces d'aportar contribucions equivalents al patrimoni

comú de la civilització. La solució proposada per C. Lévi-Strauss consisteix a mostrar que la capacitat per assolir progressos culturals no està relacionada amb una superioritat de tal o qual societat en comparació a altres, sinó més aviat a la capacitat de cadascuna per establir intercanvis mutus amb les altres. Per a C. Lévi-Strauss la veritable civilització implica la coexistència de cultures que ofereixen totes elles la màxima diversitat. Presentant els intercanvis com la condició fonamental del progrés i de la civilització, RAÇA I HISTÒRIA estava en plena harmonia amb la ideologia de la cooperació que la Unesco volia promoure en el primer decenni de la postguerra.

Dinou anys més tard, l'any 1971, convidat per la Unesco a pronunciar la conferència inaugural de l'Any internacional de la lluita contra el racisme, C. Lévi-Strauss observava, però, la doctrina d'aquesta organització d'una manera força més crítica que l'any 1952. Va confessar llavors dubtar que «la difusió del saber i el desenvolupament de la comunicació entre els homes aconseguixi un dia fer-los viure en bona harmonia, en l'acceptació i el respecte de la seva diversitat» [RAÇA I CULTURA]. La lluita contra el racisme s'havia revelat poc eficaç, conclouia, perquè el diagnòstic inicial, en l'origen del programa de l'organització, era erroni fins en els seus principis fonamentals: la forma racial presa per la intolerància no resulta d'idees falses sobre la raça; posseeix un fonament prou més profund, del qual les idees racistes tan sols són una forma de transvestisme ideològic, desplegat per ocultar els conflictes que deriven, segons C. Lévi-Strauss, de la situació demogràfica del nostre planeta. La paradoxa és que ell va interessar-se per les qüestions demogràfiques al Consell internacional de ciències socials, organitzat per la Unesco i del qual havia estat el primer secretari general entre 1952 i 1961.

Després de la conferència de 1971, el seu desacord amb la doctrina de la Unesco esdevingué clar. Considerava que la Unesco s'extraviava volent reconciliar dues tendències antinòmiques, ja esmentades a RAÇA I HISTÒRIA: el progrés civilitzador porta a al creixement de la població, cosa que afavoreix els intercanvis culturals, però aquests intercanvis porten a l'esborrament de la diversitat cultural, alhora que la saturació demogràfica arrossega inevitablement un element d'intolerància i d'hostilitat sobre pobles que esdevenen rivals. Posades així les coses, C. Lévi-Strauss afirma el dret de cada cultura a restar sorda als valors de l'altra i a contestar-los. Això portava a reemplaçar la concepció — defensada per la Unesco — de l'home espontàniament obert a l'altre i inclinat a cooperar amb els seus congèneres, per una altra en què si hom està sinó inclinat a ser hostil, com a mínim sí a ser reservat amb els altres.

La xenofòbia — sota la forma molt moderada que C. Lévi-Strauss li dona, la d'una insensibilitat als valors de l'altre — es transforma aquí d'un fet de cultura modificable a un fet de naturalesa que no es pot desarrelar. En conseqüència, a ulls de C. Lévi-Strauss, el projecte de la Unesco esdevenia en part caducat, perquè hom no pot esperar canviar l'inalterable naturalesa humana per una acció exercida sobre el seu component social, a través de l'educació i de la lluita contra els prejudicis.

LA UNIFICACIÓ ABANDONADA, LA DIVERSITAT REHABILITADA

Aquestes opinions van resultar xocants. És fàcil imaginar la confusió dels empleats de la Unesco que, aglomerats en un passadís després de la conferència, expressaren a l'antropòleg el seu despit en veure posats en dubte els articles de fe institucional als quals creien que havia tingut el mèrit d'adherir-se. René Maheu, director general de la Unesco, que havia convidat C. Lévi-Strauss a donar aquella conferència semblava contrariat. «*Va resultar un escàndol força bonic*», digué C. Lévi-Strauss comentant l'incident i les reaccions que suscità al prefaci de REGARD ELOIGNÉ, on es va reeditar el text de RAÇA I CULTURA l'any 1983. Fou precisament aquesta reedició de 1983 la que feu créixer la polèmica. El context

polític era nou: després de l'èxit recent d'un candidat del Front Nacional a les eleccions municipals parcials de Dreux l'any 1983, França descobria estupefacta el neoracisme de l'extrema dreta. La nova doctrina justificava el rebuig de l'altre no amb arguments biològics, sinó a partir de l'idea segons la qual la presència d'estrangers a l'Hexàgon era una amenaça, en la mesura que exposava la cultura francesa a un mestissatge que s'identificava com un empobriment. D'ara endavant, les crítiques consideraren que RAÇA I HISTÒRIA no tan sols pecava per la distància que el separava de la ideologia de la Unesco sinó per la proximitat, tot just descoberta, amb el pensament d'extrema dreta.

Va passar molta aigua sota els ponts. Vint-i-quatre anys més tard, però, C. Lévi-Strauss tornà a pujar a l'estrada del gran auditori de la Maison de l'Unesco, convidat a pronunciar una allocució amb motiu del seixanta aniversari de l'organització. Aquesta vegada la conferència suscità una reacció diametralment oposada a l'anterior: el públic es va aixecar en una llarga i entusiasta ovació. Paradoxalment, C. Lévi-Strauss va dir l'any 2005 gairebé el mateix que el 1971. Repetí que l'explosió demogràfica és una catàstrofe responsable dels nostres mals, que condueix a un empobriment de la diversitat cultural, que per mantenir la diversitat és necessari que els pobles limitin els seus intercanvis i mantinguin les distàncies entre uns i altres.

Si les idees considerades escandaloses el 1971 podien rebre a la Unesco una acollida calorosa el 2005 és perquè la doctrina de l'organització havien evolucionat al llarg d'un quart de segle, acostant-se a la visió de la qual C. Lévi-Strauss havia estat un dels primers defensors. El projecte fundacional de la Unesco preveia desplegar una acció educativa a escala planetària, amb la intenció de realitzar un progrés social i edificar una «nova unitat humana», per reprendre una fórmula emprada al llibre: L'EDUCACIÓ DE BASE: FONTS COMÚ DE LA HUMANITAT (Unesco, 1947): de fet, aquest programa consistia a imposar arreu el mateix model cultural, concebut essencialment pels Occidentals. A finals de la dècada de 1940, un tal moviment unificador era tingut per revolucionari i progressista. L'any 2005 la perspectiva de la Unesco era, però, la contrària a aquesta concepció inicial. La unificació portava ara el nom lúgubre de «globalització» i s'hi veia una amenaça a la diversitat, percebuda no com un obstacle al progrés sinó com un patrimoni a preservar. C. Lévi-Strauss havia defensat aquest punt de vista al llarg de decennis. Al llindar del segle XXI podia constatar que la Unesco havia coincidit en aquesta convicció. El missatge humanista de l'antropòleg i el de la Unesco havien trobat una nova consonància.

© de l'autor. Publicat al nº especial 'Comprendre Claude Lévi-Strauss' a la revista Sciences Humaines en col·laboració amb El Correu de la UNESCO (França), nov-des. 2008. Reproducció exclusivament per a ús escolar. [Trad. R.A.]